

A B C D E F G H I J K L Ł M N O P R S T U V W X Y Z

Nr

9266

1. Obiekt

ZAKŁAD MECHANICZNEJ PRZERÓBKI WĘGLA — BUDYNEK SORTOWNI,
1035/9 obecnie BUDYNEK NIE UŻYTKOWANY

2. Czas powstania

1902,
ok. 1911–1914

3. Miejscowość

W A Ł B R Z Y C H

11. Zdjęcia, rzut, przekrój, sytuacja, orientacja

4. Adres

ul. P. Wysockiego 28
58-304 Wałbrzych

nr hipoteczny nr działki geodezyjnej 208/17

5. Przynależność administracyjna

województwo dolnośląskie
powiat, wałbrzyski
gmina Wałbrzych

6. Poprzednie nazwy miejscowości

Waldenburg

7. Przynależność administracyjna przed 1 I 1999

województwo wałbrzyskie
gmina Wałbrzych

8. Właściciel i jego adres

Urząd Miejski,
58-304 Wałbrzych, Pl. Magistracki 1

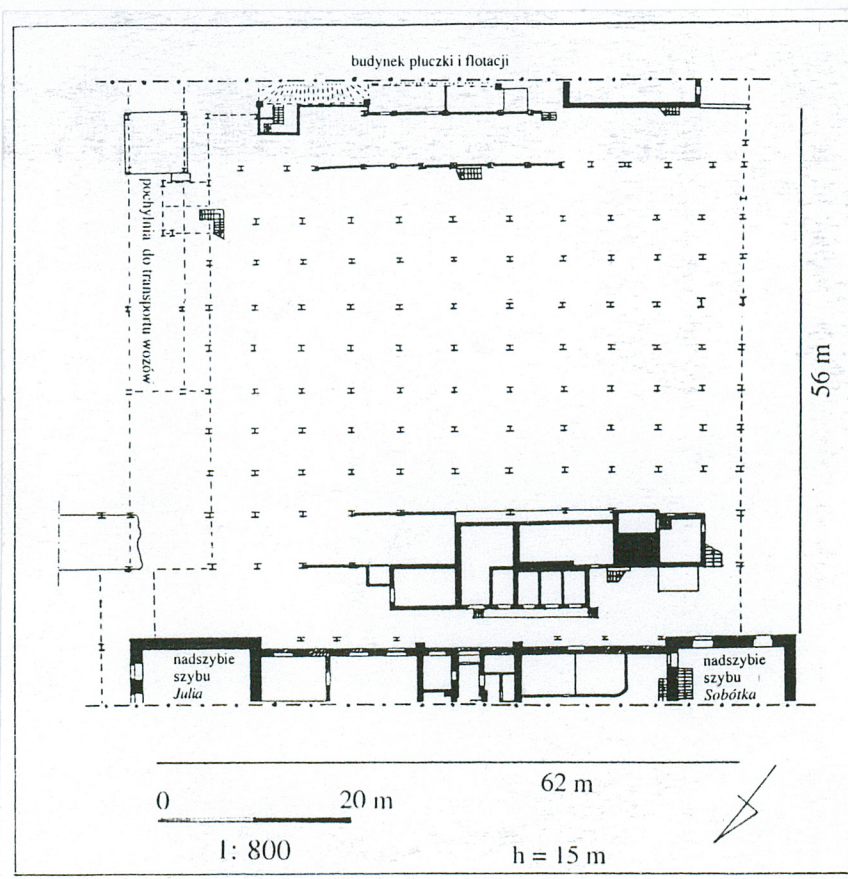
9. Użytkownik i jego adres

Muzeum w Wałbrzychu,
58-300 Wałbrzych, ul. 1 Maja 9

10. Rejestr zabytków

Nr

356/A/1-14 data 17.08.2004

4.

Historia

Historia kopalni i analiza architektury jej zabudowy — patrz karta zespołu zakładu górniczego „Julia”.

Pierwsze sortownie i ich urządzenia

Pierwsza sortownia zbudowana została w 1866 r. przy nadszymbie szybu „Julia” i nad boczną kolejową linii Wałbrzych-Wrocław. Utrwiona na fotografii wykonanej po r. 1867 (przedstawiającej nadszymbie szybu „Julia”) była drewnianym dwukondygnacyjnym budynkiem. Jego przyziemie tworzyła konstrukcja nośna, a piętro nakryte dwuspadowym dachem miało konstrukcję szkieletową z odeskowaniem. Węgiel dostarczany był wozami i przesiewany ręcznie na rusztach położonych na pomostach załadunkowych, pod którymi poddawano wagony kolejowe.

Nie wiadomo, jak długo istniała najstarsza, drewniana sortownia z 1866 r. i czy była identyczna z sortownią zaznaczoną na planie z r. 1885. Sortownia ta zajmująca powierzchnię ok. 1/3 obecnej sortowni znajdowała się na osi nadszymbie szybu „Julia”. Już przed 1885 r. zbudowano w jej sąsiedztwie zbiorniki węgla, co było wynikiem znacznego wzrostu wydobywania węgla.

W wyniku postępu technicznego dokonano w r. 1888 modernizacji sortowni. Przede wszystkim wymieniono urządzenia na mechaniczne, na przesiewacze rusztowe i bębnowe. Zbudowano osadzarki gruboziarniste oraz nadpoziomowe zbiorniki dla wzbogaconego i sklasyfikowanego węgla (nad torami bocznic kolejowej). Zmechanizowano też czynności przy przetwarzaniu wagonów pod zbiorniki. Można więc sądzić, że konsekwencją tych modernizacji mogła być ewentualna przebudowa budynku sortowni.

Jeszcze przed 1895 r. sortownia zaczęła współpracować z płuczką. Można więc już mówić o powstaniu dwuoddziałowego zakładu mechanicznej przeróbki węgla, w którym realizowany był, zgodnie z ówczesnym stanem techniki, pełny cykl technologiczny. W zakładzie tym (w sortowni i płuczce) używano mechanicznych przesiewaczy rusztowych, bębnowych i sitowych przesiewaczy wahadłowych systemu Sauer-Mayer, napędzanych silnikami parowymi. Wzbogacanie odbywało się na stołach przebiegających.

Sytuacja

Zespół górniczy „Julia” znajduje się w dzielnicy Biały Kamień, na północny zachód od Śródmieścia. Zajmuje nieregularny w zarysie i rozległy teren wydzielony od północy ul. P. Wysockiego, od zachodu ul. A. Kochanka, a od wschodu i południa — linią kolejową. (il. 3–5) Obszar ten jest gęsto zabudowany budynkami produkcyjnymi oraz pomocniczymi. Na południowy wschód od zespołu nadszymbie szybów „Julia” i „Sobótka” oraz łącznika pomiędzy nimi znajduje się zbudowany nad boczną kolejową budynek sortowni należący do zakładu mechanicznej przeróbki węgla. Sąsiaduje on od południowego wschodu z drugą częścią zakładu przeróbczego — budynkiem płuczki i flotacji. Od południowego zachodu i północnego wschodu sortownia zwraca się ku terenowi niezabudowanemu.

MATERIAŁ, KONSTRUKCJA, TECHNIKA

Ściany

Pod względem konstrukcyjnym sortownia zespolona z nadszymbie szybu „Julia” i „Sobótka”, budynkiem pomiędzy nimi oraz z budynkiem płuczki, wzniesiona w konstrukcji stalowej. (il. 6)

Odpowiadające dwóm kondygnacjom przyziemie sortowni (sięgające wysokości ok. 6 m) pozbawione od południowego zachodu i północnego wschodu murów obwodowych. Od dwóch pozostałych stron ograniczone jest przez budynek pomiędzy nadszymbiami oraz budynek płuczki. (il. 7) Wysokie przyziemie sortowni rozwiązano jako stalową konstrukcję nośną dla jej wyższych kondygnacji, wykonaną z rzędów stalowych słupów wspierających strop. (il. 14–16) Słupy głównie o przekroju czworobocznym zbudowano z nitowanych ze sobą ceowników i stalowych listew. Słupy posadowiono na betonowych stopach i wzmocniono u dołu przynitowanymi trapezowymi nakładkami, umieszczonymi prostopadłe do siebie. Każdy słup zaopatrzone w górne zastrzały z ceowników — dwa połączone ze stalowymi podciągami stropu i dwa inne zespolone z belkami stropowymi. Niektóre rzędy słupów wzmocniono miejscami kratami usztywniającymi złożonymi z belek i krótkich słupów zespolonych z podciągami. Nad słupami jednego ze środkowych rzędów założono dodatkowe nitowane, stalowe usztywnienie stropu w formie trójkątnych wsporników i sześciokątnych dźwigarów (dwuteowników).

14. Kubatura	15. Powierzchnia użytkowa	16. Przeznaczenie pierwotne	17. Użytkowanie obecne
ok. 35112 m ³	ok. 8232 m ²	sortownia	budynek nie użytkowany
18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja		19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcja dachu, wyposażenie i instalacje)	
<p>W latach 70. XX w. dokonano przebudów we wnętrzu sortowni związanych z instalacją nowych urządzeń i budową torowisk objazdu wozów. Przede wszystkim zbudowano nowe stalowe pomosty w hali sortowni na IV piętrze posadowione wyżej starej posadzki hali. Zlikwidowano niektóre podnośniki, ściany działowe, schody wyrównawcze. Przebudowano niektóre wzierniki w podłogach, umieszczono w nowych miejscach schody oraz wydzielono z wnętrza hali na IV piętrze lokalność o funkcjach socjalnych. Budując kolejkę łańcuchową w przybudówce przed nadszybiem szybu „Sobótka” wzmocniono stalową konstrukcję nośną torowiska. Na nowo pokryto blachą, w tym falistą, ściany dwóch odcinków obejść hali sortowni na II piętrze oraz przybudówki z kolejką łańcuchową. Rozebrano częściowo tory bocznicę kolejowej.</p> <p>Prace budowlane prowadzone były przez ekipy budowlane kopalni według dokumentacji projektowej.</p> <p>Dokumentacja</p> <p>Renowacja zabytkowej XVIII-wiecznej Lisiej Sztolni. Inwentaryzacja kompleksu szybu „Sobótka” wykonana w Centrum Ekologii i Techniki „Eco Cuprum”, Wrocław 1999 (przerys planów z 1964 r. bez ich aktualizacji).</p>		<p>Fundamenty — nie badane.</p> <p>Ściany zewnętrzne i wewnętrzne — w stanie średnim. Skorodowane elementy stalowej konstrukcji nośnej oraz stalowe płyty stanowiące wypełnienie ścian obejść. Uszkodzone miejscami ceglane wypełnienie ścian o konstrukcji szkieletowej. Zniszczone w dużym stopniu zewnętrzne i wewnętrzne tynki ścian odcinka obejścia przy łączniku pomiędzy nadszymbami szybów. Zniszczone częściowo przeszklenie okien.</p> <p>Sklepienia i stropy — Niektóre w stanie średnim lub złym w zależności od stopnia skorodowania.</p> <p>Posadzki, podłogi — w złym, z bardzo licznymi oznakami korozji.</p> <p>Konstrukcja więźby dachowej — w stanie średnim. Stalowe elementy konstrukcji w różnym stopniu skorodowane, a elementy drewniane zniszczone przez wilgoć i grzyby.</p> <p>Pokrycie dachowe — w stanie złym. Miejscami występują znaczne ubytki pokrycia, a czasem płyt prefabrykowanych. Szczególnie źle wygląda sytuacja na styku sortowni oraz budynku płuczki i flotacji. Brak rynien i obróbek blacharskich.</p> <p>Wyposażenie — w stanie średnim.</p> <p>Instalacje — zniszczone.</p>	
		20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie	
		<p>Budynek jest integralną częścią zabudowy kopalni. Stanowiąc część zakładu mechanicznej przeróbki węgla należy do zwartego kompleksu zabudowy współtworzonego także przez nadszymba szybów „Julia” i „Sobótka”, łącznik między nimi oraz budynek płuczki i flotacji. Ze względu na swoją wielkość świadczy o specyfice zakładów mechanicznej przeróbki węgla, które od XX w. należały do największych pod względem przestrzennym oddziałów kopalni węgla kamiennego. Sortownia zachowała do dziś swoją charakterystyczną bryłę nakrytą dachem walcowatym, stosunkowo rzadko stosowanym w śląskim budownictwie przemysłowym w 1 ćw. XX w. Jest też przykładem konstrukcji inżynierskiej o dużym rozmachu, zwłaszcza, jeśli weźmie się pod uwagę rozwiązanie przyziemia i więźbę dachową założoną nad bardzo rozległą halą IV kondygnacji.</p>	

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

Dwa plany kopalni z lat 1885 r. i 1930, ze zbiorów Archiwum map Wałbrzyskich Kopalń Węgla Kamiennego, reprodukcje załączone do: Piątek E., Piątek Z., *Studium historyczno-urbanistyczne kompleksu wydobywczego „Julia”*, Wałbrzych 1995, mps przechowywany w Muzeum Okręgowym w Wałbrzychu.
Karta ewidencyjna zespołu górniczego „Julia”, wykonana w 1999 r. przez D. Nowak-Marcinkiewicz, przechowywane w archiwum Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków, Delegatury w Wałbrzychu.

22. Bibliografia

Gerber M., Gerber P., Piątek E., Piątek Z., *Koncepcja Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu*, Instytut Historii Architektury Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, Raporty, Wrocław 1996, s. 35, 40, 46–49, 49–52, 60.
Gerber P., *Projekt i realizacja Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu*, Historyczne okręgi przemysłowe w okresie dezindustrializacji. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej, Wałbrzych 18–20 września 1996, Wrocław 1997, s. 67.
Piątek E., Piątek Z., *Studium historyczno-urbanistyczne kompleksu wydobywczego „Julia”*, Wałbrzych 1995, s. 55, 56, 71–73, 81, 105–106, mps przechowywany w Muzeum w Wałbrzychu.

23. Źródła ikonograficzne i fotografie (rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury)

Budynek sortowni widoczny na fotografii kopalni ok. 1926 r., przechowywanej w Muzeum w Wałbrzychu

24. Uwagi różne

25. Opracował

tekst	Iwona Rybka-Ceglecka IX.2002	<i>J. Rybka-Ceglecka</i>
plany, rysunki	Iwona Rybka-Ceglecka IX.2002	<i>D. Rybka-Ceglecka</i>
zdjęcia fotograficzne	Iwona Rybka-Ceglecka X. 2002	<i>J. Rybka-Ceglecka</i>

miejsce przechowywania negatywów — archiwum autora

KARTA PO WYPEŁNIENIU PODLEGA OCHRONIE NA PODSTAWIE PRZEPISÓW PRAWA AUTORSKIEGO

26. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

27. Załączniki

Wkładki do kart ewidencyjnych - 7 szt.

1. Miejscowość, gmina, województwo WAŁBRZYCH pow. wałbrzyski woj. dolnośląskie	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) ZAKŁAD MECHANICZNEJ PRZERÓBKİ WĘ- GLA — BUDYNEK SORTOWNI, obecnie BU- DYNEK NIE UŻYTKOWANY	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) c.d. rubryki 12. Historia
---	--	---

Etapy kształtowania nowego zakładu mechanicznej przeróbki węgla

Autorzy studium kopalni omawiając techniczne modernizacje tego zakładu nie wyodrębniali sortowni i płuczki, a jako daty unowocześnień całego założenia podali rok 1902, kiedy to miało ono przestrzennie powiększyć się. Następnie ponownie datowali tę modernizację niezbyt precyzyjnie na pierwsze dziesięciolecie XX w. I w końcu wzmiankowali o modernizacji zakładu w latach 1911–1914. Niemniej jednak w tym ostatnim przypadku omówili jedynie wymianę urządzeń typowych dla płuczki.

Ta nieprecyzyjność datowania przebudów budynków sortowni i płuczki stanowi pewien problem, którego nie rozwiązuje w pełni analiza stylistyczna. Za uważalne jest bowiem stylistyczne zróżnicowanie trzech części założenia. Są to sortownia z charakterystycznym dachem walcowatym ciężącym ku secesji, wschodnia część budynku płuczki i flotacji zbudowana w duchu postsecesji i neoklasycyzmu oraz zachodnia część tego budynku utrzymana w duchu funkcjonalizmu.

W tej sytuacji nasuwa się przypuszczenie o możliwości budowania obecnego zakładu w trzech etapach. Sortownia mogłaby być wzniesiona przed 1902 r., a starsza, północno-zachodnia część płuczki — w latach 1911–1914. Istnieje jeszcze taka możliwość, iż sortownia i wspomniana powyżej starsza partia obecnego budynku płuczki mogły być zbudowane razem w latach 1911–1914 i celowo z przyczyn estetycznych zróżnicowane pod względem stylistycznym. Za tym łącznym datowaniem obu budynków mogłyby przemawiać rozpowszechnienie w śląskim budownictwie przemysłowym dachu walcowatego w latach ok. 1907–1918 i czysto funkcjonalistyczna konstrukcja więźby dachu sortowni.

Bez jakichkolwiek natomiast wątpliwości kolejne modernizacje budynku płuczki i flotacji i budowa zachodniej jego części przypadły na lata 1926–1928, 1964–1966 i 1977.

Technologia

Jak już powyżej wspomniano w 1902 r. sortownia była technicznie modernizowana. Zainstalowano wówczas wahadłowe przesiewacze sitowe systemu Karlik, przesiewacze rusztowe z obracającymi się wałkami Distl-Susky i przesiewacze sitowe wahadłowo-wstrząsowe systemu Schwidtal. Sklasyfikowany

węgiel magazynowano w zbiornikach nadpoziomowych nad torami oraz w głównych zbiornikach węgla. Od 1906 r. w sortowni uszlachetniano węgiel także dla koksowni. Kolejna techniczna modernizacja sortowni przypadła na lata 20. XX w. i prowadzona była do 1928 r. przez Hutę Karol w Wałbrzychu. Zbudowano wówczas w budynku również nowe kolejki łańcuchowe.

Po 1945 r. oddział „sortowni nadal służył do rozdziału granulometrycznego urobku, wstępnego wzbogacania węgla i przygotowania nadawy do oddziału płuczki”. Użytkowano stare urządzenia, w tym rezonansowy przesiewacz wahadłowy typu Bamag ze sprężystym napędem mimośrodowym. Kolejna poważna techniczna modernizacja sortowni przeprowadzona została w latach 70. XX w. Zamontowano wówczas w budynku przesiewacze rusztowe typu RT 80 i obrotowe typu Bradford. Wyłączono z cyklu technologicznego rezonansowy przesiewacz wahadłowy typu Bamag, który jednak pozostawiono w miejscu jego usytuowania. W południowo-wschodniej części sortowni pozostawiono też trzy żelbetonowe zbiorniki węgla po przeróbce, z zsypanymi węglem do wagonów.

Cykl technologiczny wstępnego wzbogacania węgla (wg technologii z lat 70. XX w.) zaczynał się na IV piętrze sortowni. Tutaj w wywrotach opróżniano wozy z węglem doprowadzone torowiskiem z szybu „Julia”. Tu też znajdował się wywrot kamienia (skały płonnej) dowożonego osobnymi wozami. Na III piętrze umieszczone były przesiewacze rusztowe do oddzielania węgla drobnego, grubego i kamienia oraz ruszty obrotowe typu Bradford, przeznaczone do rozbijania dużych kęsów węgla i sortowania węgla drobniejszego. Węgiel drobniejszy spod przesiewaczy bębnowych trafiał na taśmy węgla, a kamień — na taśmy kamienia. Większe kęsy węgla rozdrabniały również łamacze szczękowe. Węgiel przetworzony mechanicznie na III piętrze dostawał się na układ taśm, w tym na główny przenośnik taśmowy B-1000 i trafiał do zbiorników mieszczących 1000 i 500 ton węgla, a stamtąd — ciągiem taśm do budynku płuczki. Także taśmociągami transportowano kamień do zbiornika kamienia i na zwałowisko pod Chełmiec.

Architektura sortowni

Jak już powyżej wspomniano bardzo trudno rozstrzygnąć, czy obecny budynek sortowni nakryty charakterystycznym dachem walcowatym powstał przed r. 1902, czy też w latach 1911–1914, łącznie z nieco inną stylistycznie północno-zachodnią częścią obecnego budynku płuczki.

Dachy walcowate pojawiły się w śląskiej architekturze na początku XX w. Świadczyłyby o tym np. związane z secesją zadaszenie hali i peronów wrocławskiego dworca głównego, powstałe w latach 1899–1904. Dach walcowaty sortowni ma jednak bardziej uproszczoną (w stosunku do estetyki secesji) krzywą, przypominającą odcinek koła. Ta forma bliższa była formom dachów walcowatych stosowanym w śląskim budownictwie przemysłowym lat ok. 1907–1918. Co więcej za późniejszym datowaniem dachu sortowni mogą przemawiać formy świetlików. Dlatego też najbardziej prawdopodobnym jest przyjęcie datowania budynku w jego obecnej formie na lata 1911–1912.

Obecna sortownia otrzymała charakterystyczną strukturę odpowiadającą jej funkcjom i cyklowi technologicznemu. Ze względu na umieszczenie budynku ponad torowiskiem bocznicy kolejowej jego przyziemie otrzymało formę ażurowej, stalowej konstrukcji nośnej, złożonej ze słupów z zastrzałami dźwigających podciąg stropów. (il. 5–6, 9–10, 14–16) Rzędami słupów wydzielono jedenaście naw o wysokości dwóch kondygnacji. Konstrukcję nośną wyższych kondygnacji także wykonano ze słupów z zastrzałami i podciągów stropów, a mury obwodowe zrealizowano w konstrukcji szkieletowej, stalowej, z wypełnieniem z cegły. (il. 18–20, 8, 12) Główną część budynku nakryto charakterystycznym, omówionym już powyżej dachem walcowatym ze świetlikami. (il. 8, 21–22)

Budynek wzniesiono więc w duchu budownictwa inżynierskiego, funkcjonalizmu, nawiązującego do rozwiązań typowych dla tradycyjnego budownictwa drewnianego i szkieletowego. Jedynym novum była wymiana konstrukcji drewnianej na stalową, bardziej wytrzymałą i dającą możliwość przekrywania większych przestrzeni. Pierwsze przykłady tego rodzaju rozwiązania konstrukcyjnego pojawiły się we francuskim budownictwie przemysłowym w latach 70. XIX w.

Można stwierdzić, że budynek sortowni był komponowany. Świadczą o tym wyraźne zaakcentowanie jednolitości jego bryły, zastosowanie modnego, choć rzadko wykorzystywanego dachu walcowatego oraz regularność otworów w elewacjach głównej części budynku. (il. 1, 12) Pozostawiono je nietynkowane, co było przejawem nawiązania do ducha budownictwa ceglanego. Ok. 1919 r. przebudowano południowo-zachodni odcinek obejścia (na II piętrze) łącząc je z nowo zbudowaną wagą kolejową. (il. 9–11, 25) Nad północno-zachodnim odcinkiem wspomnianego obejścia założono (na poziomie III i IV piętra) nadbudówkę. (il. 9–11)

c.d. rubryki 13. Opis, ściany

W sąsiedztwie nadszymba szybu „*Sobótka*” lokalności o konstrukcji stalowej, szkieletowej z wypełnieniem z cegły oraz częściowo wymurowane jedynie z cegły (rozdzielnie elektryczne, komory transformatorów). Przy lokalnościach tych zachowane rampy złożone z filarów murowanych z cegły, stalowych dźwigarów i żelbetonowej płyty (wylewanej).

Konstrukcja nośna wyższych kondygnacji budynku (II–IV piętra) złożona ze słupów i stropów podobna — jak w przyziemiu, z tym że słupy krótsze i dwojakiego rodzaju — masywne, pełne (o przekroju czworobocznym, jak w przyziemiu) lub lżejsze, częściowo ażurowe, wykonane z par ceowników łączonych tylko przewiązkami. (il. 18–20) Słupy takie dominują na III i IV piętrze sortowni. W obrębie budynku ustawione także słupy z dwuteowników z mieczami z ceowników. Na najwyższej kondygnacji słupy zespolone są z konstrukcją więźb dachowych. (il. 21) Na wyższych kondygnacjach wzniesiono nieliczne, wtórne ściany działowe murowane z cegły, niekiedy tynkowane.

Tak skonstruowany budynek otrzymał od poziomu II piętra dwie elewacje, południowo-zachodnią, północno-wschodnią oraz trzecią, południowo-wschodnią, widoczną tylko fragmentarycznie. Ściany wykonano w konstrukcji szkieletowej, stalowej, nitowanej, złożonej z podwalin, słupów i oczepów, wypełnione cegłą (w tym dziurawką), tynkowaną jednostronnie od wnętrza budynku. (il. 8, 12) Elewacje sortowni wzmocnione wtórnie stalowymi dwuteownikami występującymi przed ich lica. Sortownia ma tylko dwie elewacje, gdyż od południowego wschodu i północnego zachodu sąsiaduje z zespołem nadszymba i łącznika oraz z budynkami płuczki. (il. 5)

Obejście hali sortowni (na II piętrze), częściowo wtórne oraz przybudówka z kolejką łańcuchową do szybu „*Sobótka*” (na IV piętrze) również posadowione na stalowej, nitowanej konstrukcji nośnej tworzonej przez słupy o lżejszej konstrukcji, z zastrzałami. Na słupach położone dźwigary stropu. Zasadnicze obejście wydzielone ścianami o konstrukcji szkieletowej wykonanej z ceowników, nitowanej, obłożonej od zewnątrz płytami ze stalowych płyt i blachą falistą. (il. 9–10) Blacha mocowana śrubami. Jedynie ściany północno-zachodniego odcinka obejścia (przy nadszymbach szybów „*Julia*” i „*Sobótka*” zbudowane w konstrukcji szkieletowej z wypełnieniem z cegły, tynkowane. (il. 8)

1. Miejscowość, gmina, województwo WAŁBRZYCH pow. wałbrzyski woj. dolnośląskie	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) ZAKŁAD MECHANICZNEJ PRZERÓBKİ WĘ- GLA — BUDYNEK SORTOWNI, obecnie BU- DYNEK NIE UŻYTKOWANY	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) c.d. rubryki 13. Opis
---	--	---

c.d. rubryki 13. Opis, ściany

Z konstrukcją budynku związana konstrukcja oryginalnych i wtórnych stalowych pomostów i podestów w halach sortowni. W przestrzeń pomiędzy obejściem na II piętrze (przy elewacji południowo-zachodniej) a tunelem kolejki łańcuchowej wbudowano wtórnie stalową konstrukcję ze spawanych kątowników wzmacniającą strop pod torowiskiem tejże kolejki. Natomiast w hali na IV kondygnacji sortowni założono nowe podwyższone, stalowe pomosty.

Sklepienia i stropy

Nad przyziemiem i piętrami stropy stalowe, nitowane, podparte słupami, wykonane z dwuteowników różnej szerokości, złożone z podciągów i belek stropowych tworzących miejscami usztywniające kratownice. (il. 17) Fragment stropu nad jedną z naw przyziemia wzmocniony dodatkowo szerokimi dźwigarami (dwuteownikami) opartymi na trójkątnych wspornikach. (il. 15) Na konstrukcyjnych elementach stropów położone stalowe płyty (podłogi wyższych kondygnacji). Fragment stropu na III piętrze wypełniony betonowymi płytami prefabrykowanymi. W stropach wyprute wżerniki o różnych zarysach, stanowiące przestrzenne połączenie pomiędzy kondygnacjami. (il. 20) W południowo-wschodniej części budynku, od strony płuczki — stalowy stropodach.

Nad północno-zachodnim odcinkiem obejścia hal na II i III piętrze (od strony łącznika i nadszybii) strop stalowy złożony z podciągów (szerokich dwuteowników), mocowanych przy przyściennych słupach. Na podciągach położone belki stropowe (wąskie dwuteowniki). Ponad odcinkami obejścia na poziomie II piętra, północno-wschodnim, południowo-zachodnim i południowo-wschodnim oraz nad tunelem kolejki łańcuchowej (na IV piętrze) stalowe stropodachy. (il. 25)

Wieżba dachowa i pokrycie dachowe

Nad centralną częścią czwartego piętra (halą) otwarta wieżba dachowa dachu walcowatego, stalowa, nitowana, złożona z więzarów kratowych. Wzmocniona także podstawa więzarów wykonana z par ceowników, nitowanych, łączonych przewiązkami i zespolonych z konstrukcją budynku. (il. 1, 21–22) Na takim wzmocnieniu położone poprzecznie dźwigary (dwuteowniki) i dopiero na

nich — również poprzecznie ułożone kratowe więzary o kształcie ściętego od góry odcinka koła. Zdwojona również górna rama więzarów.

Na bocznych partiach więzarów kratowych położone stalowe płatwie. Połączenie dachu przeprute dużymi, czterospadowymi świetlikami, wypełnione prefabrykowanymi płytami betonowymi. Dodatkowe wzmocnienie konstrukcji wieżby dachowej wykonane z krzyżujących się prętów. Wzdłuż osi dachu świetlik-wywietrznik nakryty odrębnym dachem walcowatym. (il. 12) Boczne jego ściany o konstrukcji stalowej, ze słupami wydzielającymi okna o podziale kwatrowym.

Na IV piętrze nad północno-zachodnią częścią sortowni (od strony łącznika między nadszybiami wieżba o konstrukcji stalowej, nitowana, wykonana z trójkątnych więzarów kratowych (z kątowników) i płatwi. (il. 23–24) Dolne partie połączy dachu wyłożone prefabrykowanymi, betonowymi płytami, a górne partie rozwiązane jako świetlik (także o konstrukcji stalowej). Szczyty świetlików odeskowane. Podobny dach ponad północno-wschodnim skrzydłem objazdu wozów, zespolonym z halą sortowni.

Nad południowo-zachodnim odcinkiem obejścia na II piętrze stalowy stropodach z nitowaną konstrukcją wykonaną z lekko łukowo wygiętych krokwi zespolonych z konstrukcją ścian obejścia. (il. 25) Stropodach także nad północno-wschodnim odcinkiem obejścia, stalowy, zbudowany z dwuteowników i kątowników, złożony z krokwi i usztywniających, krzyżujących się prętów. Stropodachem przekryto także tunel kolejki łańcuchowej na poziomie IV piętra. Oparto go na małych więzarach kratowych, nitowanych, połączonych z konstrukcją ścian, złożonych z krokwi i połączonych z nimi od dołu giętych łukowo elementów konstrukcyjnych. Węzary wzmocnione dodatkowo stalowymi prętami.

Główny walcowaty dach sortowni oraz dwa boczne, dwuspadowe kryte prefabrykowanymi płytami betonowymi oraz papą, a stropodachy nad odcinkami obejścia na II piętrze i kolejki łańcuchowej (na IV piętrze) — blachą falistą.

Posadzki, podłogi

Podłogi wykonane ze stalowych płyt, kładzionych wprost na stalowej konstrukcji stropów. Niektóre partie podłogi dwuwarstwowe, wykonane z warstwy desek i płyt z blachy. W podłogach wżerniki ku niższym kondygnacjom.

Schody

Zewnętrzne na drugą kondygnację sortowni jednobiegowe, stalowe, nitowane, ze stalowymi belkami policzkowymi, oparte na dźwigarze wmontowanym w ścianę. Od spodu stopnie pełne z płyt stalowych, nitowane, a od przodu — z desek, wzmocnione kątownikami. Drugie zewnętrzne schody do komór transformatorów w przyziemiu, stalowe, drabiniaste, nitowane, jednobiegowe, z podestem, z prostą, ażurową, metalową balustradą. Podobne, trzecie schody w południowo-wschodniej części przyziemia dwubiegowe, łamane, z podestem. Zewnątrz schody na rampy w przyziemiu, betonowe, jednobiegowe.

W halach schody wyrównawcze na pomosty robocze i podesty, stalowe, drabiniaste, nitowane, lub spawane. Jednobiegowe, z górnymi częściami stopni krytymi płytami ze stalowych płyt oraz z prostą, ażurową, metalową balustradą. Podobnymi balustradami zabezpieczone pomosty robocze.

Otwory

Prostokątne różnych rozmiarów, z węgarami i nadprożami stalowymi. Okna typu przemysłowego, kwaterowe, wypełnione ślusarką. Drzwi i bramy przesuwne lub na zawiasach, metalowe, bezstylowe. Świetliki i wywietrzniki w dachach o konstrukcji stalowej.

RZUT

Budynek założony wzdłuż osi północny zachód — południowy wschód, na planie prostokąta, zespolony z zespołem nadszypii szybu „Julia”, „Sobótka” i łącznika pomiędzy nimi oraz z budynkiem płuczki i flotacji. (il. 5) Przyziemie zbudowane jako stalowa konstrukcja nośna nad torowiskiem bocznicą kolejowej, jedenastonawowe, doprowadzone do wysokości dwóch kondygnacji. (il. 6) II piętro rozwiązane jako centralnie usytuowana jednoprzestrzenna hala nakryta stropem podpartym rzędami słupów, otoczona z czterech stron obejściem. III i IV piętro rozwiązane podobnie, jedynie brak obejścia. (il. 7) Na poziomie IV piętra hala łączy się od północnego wschodu ze skrzydłem objazdu wozów. (patrz — karta budynku pomiędzy nadszypkami szybów „Julia” i „Sobótka”). Natomiast nad północno-zachodnią częścią południowo-zachodniego obejścia usytuowana została przybudówka zawierająca torowisko kolejki łańcuchowej.

BRYŁA

Budynek niepodpiwniczony, współtworzący z zespołem nadszypii szybu „Julia”, „Sobótka” i łącznika pomiędzy nimi oraz z budynkiem płuczki i flotacji jeden zespół zabudowy o zbliżonej wysokości. (il. 8) W zespole tym zaznacza się bryła sortowni, pięciokondygnacyjowa, złożona z dwukondygnacyjowego przyziemia oraz z pięter II, III i IV, z których ostatnie wypełnia przestrzeń pod

walcowatym dachem budynku. Główny dach budynku walcowaty z prostokątnym, dużym świetlikiem założonym wzdłuż kalenicy, nakrytym małym dachem walcowatym. Ponadto w połaciach dachu czterospadowe świetliki. Na poziomie IV piętra skrajne partie sortowni nakryte dachami dwuspadowymi.

Przy elewacjach północno-wschodniej i południowo-zachodniej umieszczone na poziomie II piętra i podparte stalowymi słupami odcinki obejścia nakryte pulpitynymi stropodachami. (il. 9–11)

ELEWACJE

Elewacja południowo-zachodnia, zaczynająca się od poziomu II piętra, z uwidocznioną, stalową konstrukcją szkieletową z wypełnieniem z cegły, nie tynkowana, częściowo zasłonięta przez obejście i przybudówkę nad nim, zwieńczona szczytem w formie odcinka koła, odpowiadającym obrysowi walcowatego dachu. (il. 8–10) Elewacja czternastoosiowa z prostokątnymi oknami rozmieszczonymi w skrzyżowaniach elementów szkieletowej konstrukcji ściany. Podobnie rozwiązana północno-wschodnia elewacja budynku. (il. 11–13)

WNĘTRZA

Bezstylowe.

WYPOSAŻENIE

Zachowane: rezonansowy przesiewacz wahadłowy typu Bamag ze sprężystym napędem mimośrodowym, przesiewacze rusztowe typu RT 80 i obrotowe typu Bradford, taśmociągi.

INSTALACJE

Elektryczna

1. Miejscowość, gmina, województwo WAŁBRZYCH pow. wałbrzyski woj. dolnośląskie	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) ZAKŁAD MECHANICZNEJ PRZERÓBKİ WĘ- GLA — BUDYNEK SORTOWNI, obecnie BU- DYNEK NIE UŻYTKOWANY	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) c.d. rubryki 20. Postulaty konserwatorskie i Spis ilustracji
---	--	---

c.d. rubryki 20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie

Należy też podkreślić, że zachowało się w dużym stopniu wyposażenie sortowni, złożone z jednego urządzenia sprzed 1945 r. oraz z maszyn z lat 70. XX w.

Obecnie na terenie dolnośląskich kopalni, za wyjątkiem dawnego zakładu górniczego „Julia” nie istnieje już żaden zakład mechanicznej przeróbki węgla. Co więcej także w Europie nie zachował się tego typu zakład przeróbczy z pełnym cyklem technologicznym realizowanym w oddziałach sortowni oraz płuczki i flotacji. Te wszystkie względy przemawiają za zachowaniem wałbrzyskiego zakładu mechanicznej przeróbki węgla (w tym sortowni) i objęciem go wpisem do rejestru zabytków, dotyczącym całego obszaru dawnego zakładu górniczego „Julia”. Należy chronić przede wszystkim bryłę budynku, kształty otworów, ich rozkład w elewacji i dach z licznymi świetlikami.

Zgodnie z opracowaną w 1996 r. koncepcją wałbrzyskiego Muzeum Przemysłu i Techniki sortownia znalazła by się w drugiej części muzeum. (patrz — wkładka do karty zespołu górniczego „Julia”) Przyjęto również, że budynek powinien być przystosowany do celów naukowo-kulturalnych lub też handlowych (np. supermarket).

Jak już powyżej wspomniano sortownia nie jest zachowana w dobrym stanie technicznym, szczególnie ze względu na skorodowanie stalowych elementów konstrukcyjnych i stalowych płyt stanowiących wypełnienie ścian i podłogi. Ze względu na zawilgocenie destrukcja budynku postępuje bardzo szybko, w związku z czym potrzebne jest jak najszybsze przeprowadzenie prac zabezpieczających polegających na wymianie nieodwracalnie zniszczonych elementów konstrukcji lub wypełnień, i zabezpieczenie zachowanych elementów tej konstrukcji przed dalszą korozją. Należy też uzupełnić ubytki pokrycia dachowego, zakryć szczelinę pomiędzy dachem południowo-wschodniego odcinka obejścia na II kondygnacji a ścianami zbiorników węgla i budynku płuczki. Konieczne jest założenie nowych rynien i odpływów wody deszczowej.

W przyszłości należy przeprowadzić remont kapitalny. Ewentualne wtórne podziały można wprowadzać na II i III piętrze, ale przy pomocy nietrwałych ścian działowych, które można w razie potrzeby zdemontować. Przyziemie i

hałę na IV piętrze należałoby pozostawić bez wtórnych podziałów. Tynkować można tylko te elewacje, na których tynki zachowały się.

Elewacja sortowni powinna pozostać nie tynkowana. Zaleca się też wykonanie pokrycia ścian obejść z nowych płyt stalowych. Przy montowaniu nowych okien należy zastosować ramy metalowe, okna drewniane, względnie plastikowe o podziałach odpowiadających podziałom okien obecnych. Ważny problem stanowi też pokrycie dachu, które ze względu na specyfikę historycznego budownictwa przemysłowego powinno być wykonane z papy.

SPIS ILUSTRACJI

1. Rzut poziomy sortowni, rysunek wykonany przy wykorzystaniu rysunków inwentaryzacyjnych z 1964 r.
2. Plan orientacyjny I, reprodukcja fragmentu mapy w skali 1 : 50 000.
3. Plan orientacyjny II, reprodukcja fragmentu mapy w skali 1 : 10 000.
4. Plan sytuacyjny, reprodukcja rysunku w skali 1 : 2000.
5. Rzut poziomy zespołu nadszybii, łącznika oraz zakładu mechanicznej przeróbki węgla (sortowni i płuczki) wykonany przy wykorzystaniu rys. inwentaryzacyjnego z lat 1964–1999.
6. Rzut poziomy przyziemia sortowni.
7. Rzut poziomy IV piętra sortowni, rysunek wykonany przy wykorzystaniu rysunku inwentaryzacyjnego z 1964 r.
8. Sortownia, widok od południowego zachodu.
9. Sortownia, widok od południowego zachodu.
10. Sortownia, widok od zachodu.
11. Sortownia, widok od północnego wschodu.
12. Sortownia, widok od wschodu.
13. Sortownia, widok od wschodu.
14. Przyziemie sortowni, widok od południowego zachodu.
15. Przyziemie sortowni, widok od północnego wschodu.
16. Przyziemie sortowni, widok od północy.
17. Przyziemie sortowni, fragment stropu.
18. Fragment II piętra sortowni.
19. Fragment III piętra sortowni.
20. Fragment III piętra sortowni.
21. Fragment więźby dachowej nad halą na IV piętrze sortowni.
22. Fragment więzara kratowego więźby dachowej nad halą na IV piętrze sortowni.
23. Fragment więźby dachowej nad północno-zachodnią partią sortowni, na poziomie IV piętra.
24. Fragment więźby dachowej nad północno-zachodnią partią sortowni, na poziomie IV piętra.
25. Wnętrze południowo-zachodniego odcinka obejścia na II piętrze sortowni.

1. Miejscowość, gmina, województwo
W A Ł B R Z Y C H
miasto, pow. Wałbrzych
woj. dolnośląskie

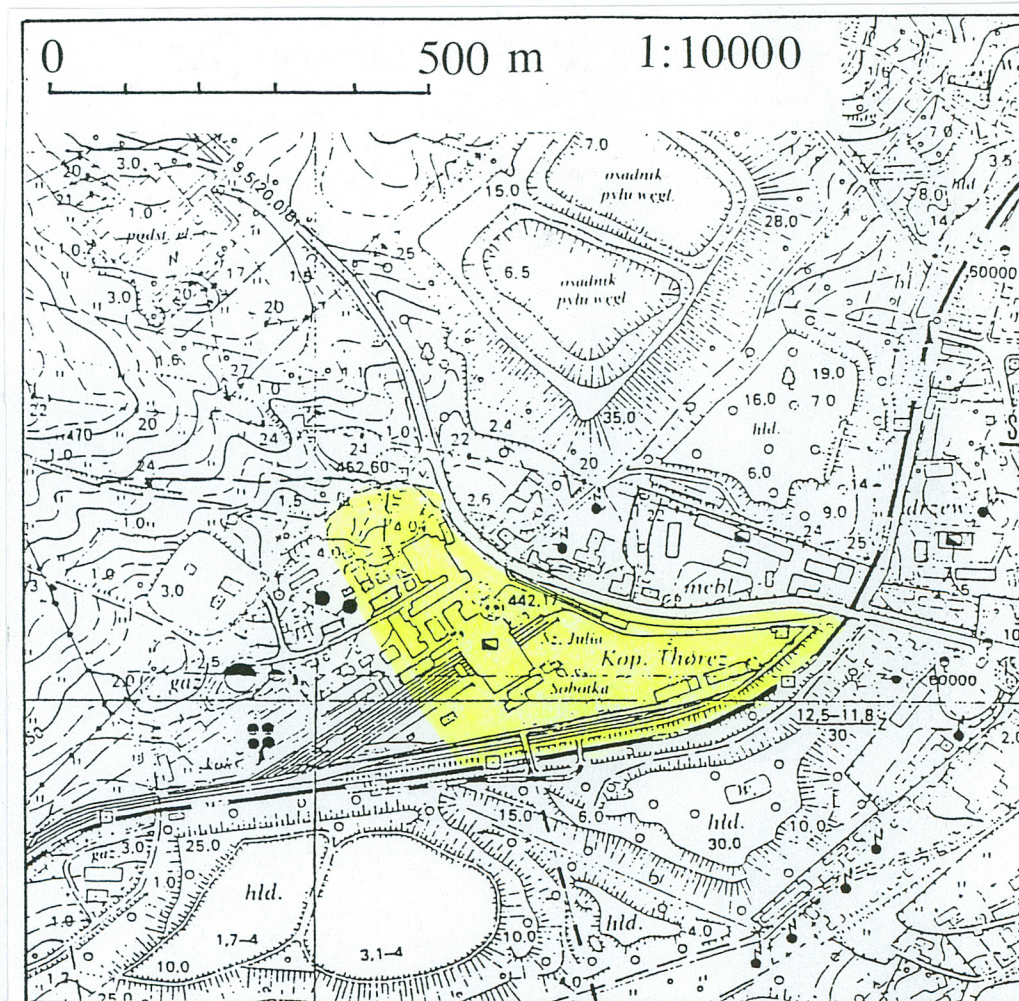
2. Obiekt (nazwa jak w karcie)
ZAKŁAD MECHANICZNEJ PRZERÓBK
WĘGLA — BUDYNEK SORTOWNI, obecnie
BUDYNEK NIE UŻYTKOWANY

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Ilustracje.

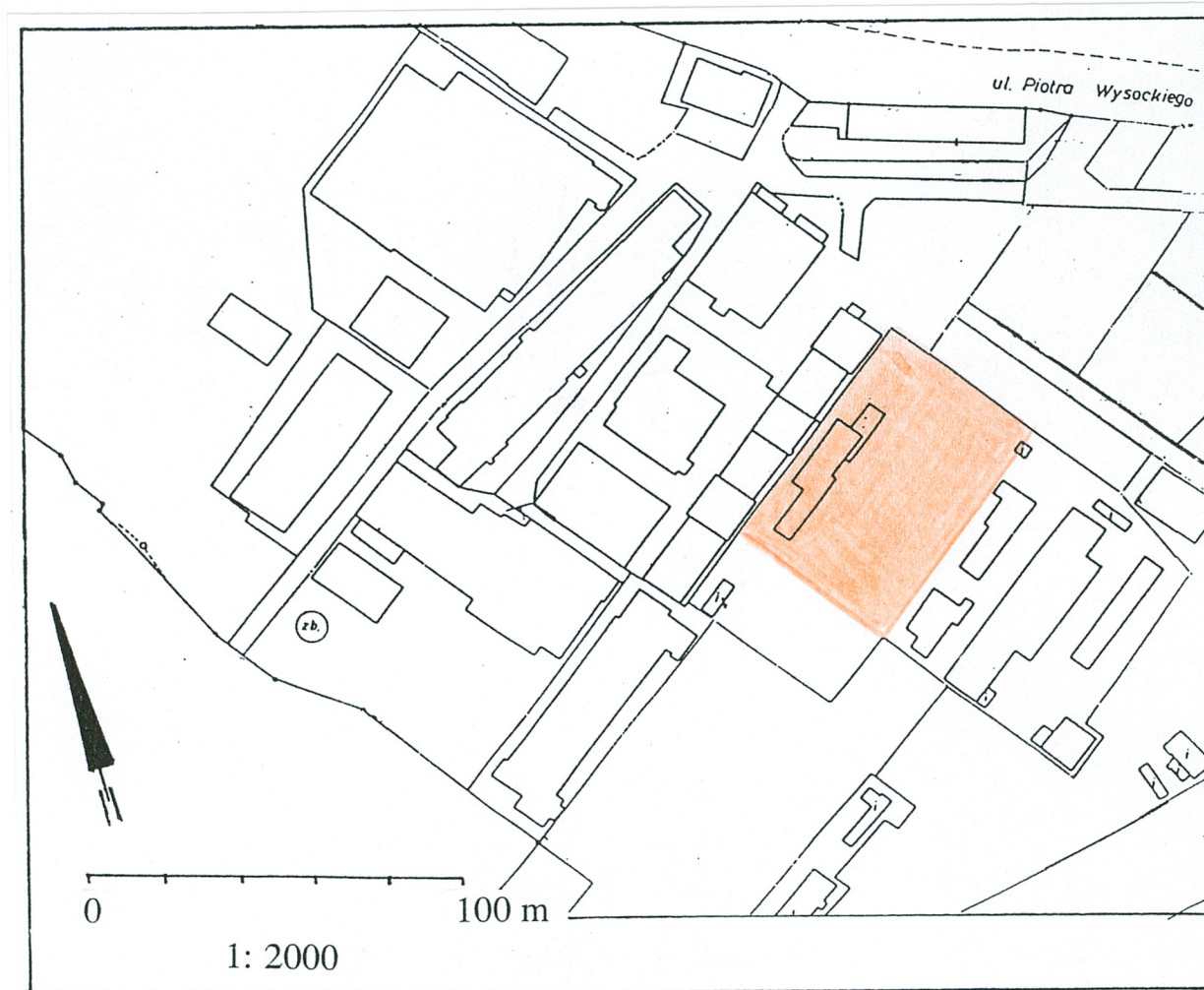

Plan orientacyjny I, reprodukcja fragmentu mapy w skali 1 : 50 000.

Plan orientacyjny II, reprodukcja fragmentu mapy w skali 1 : 10 000.

Plan sytuacyjny, reprodukcja rysunku w skali 1 : 2000.

1. Miejscowość, gmina, województwo

WAŁBRZYCH

miasto, pow. Wałbrzych

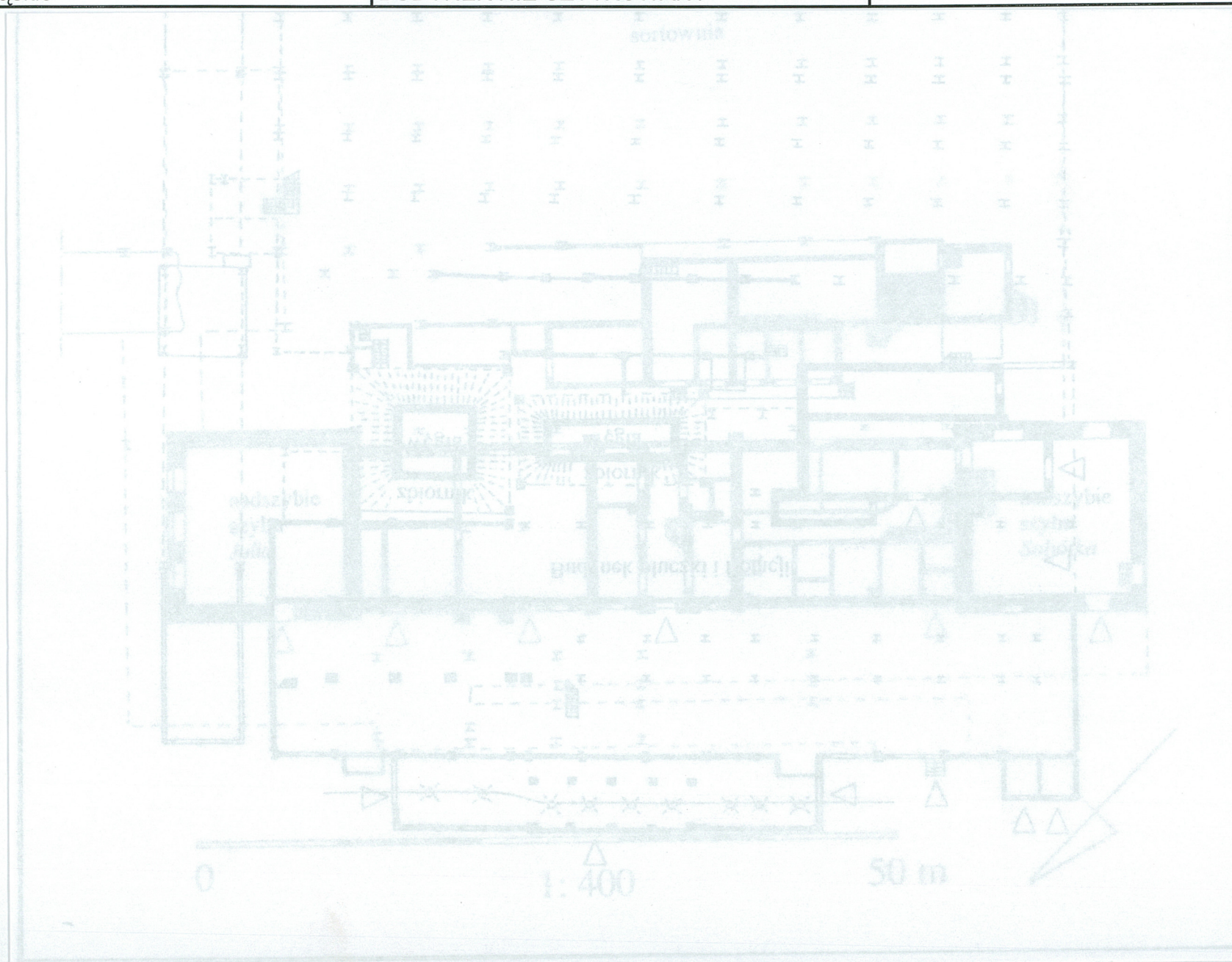
woj. dolnośląskie

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

ZAKŁAD MECHANICZNEJ PRZERÓBK
WĘGLA — BUDYNEK SORTOWNI, obecnie
BUDYNEK NIE UŻYTKOWANY

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Ilustracje.

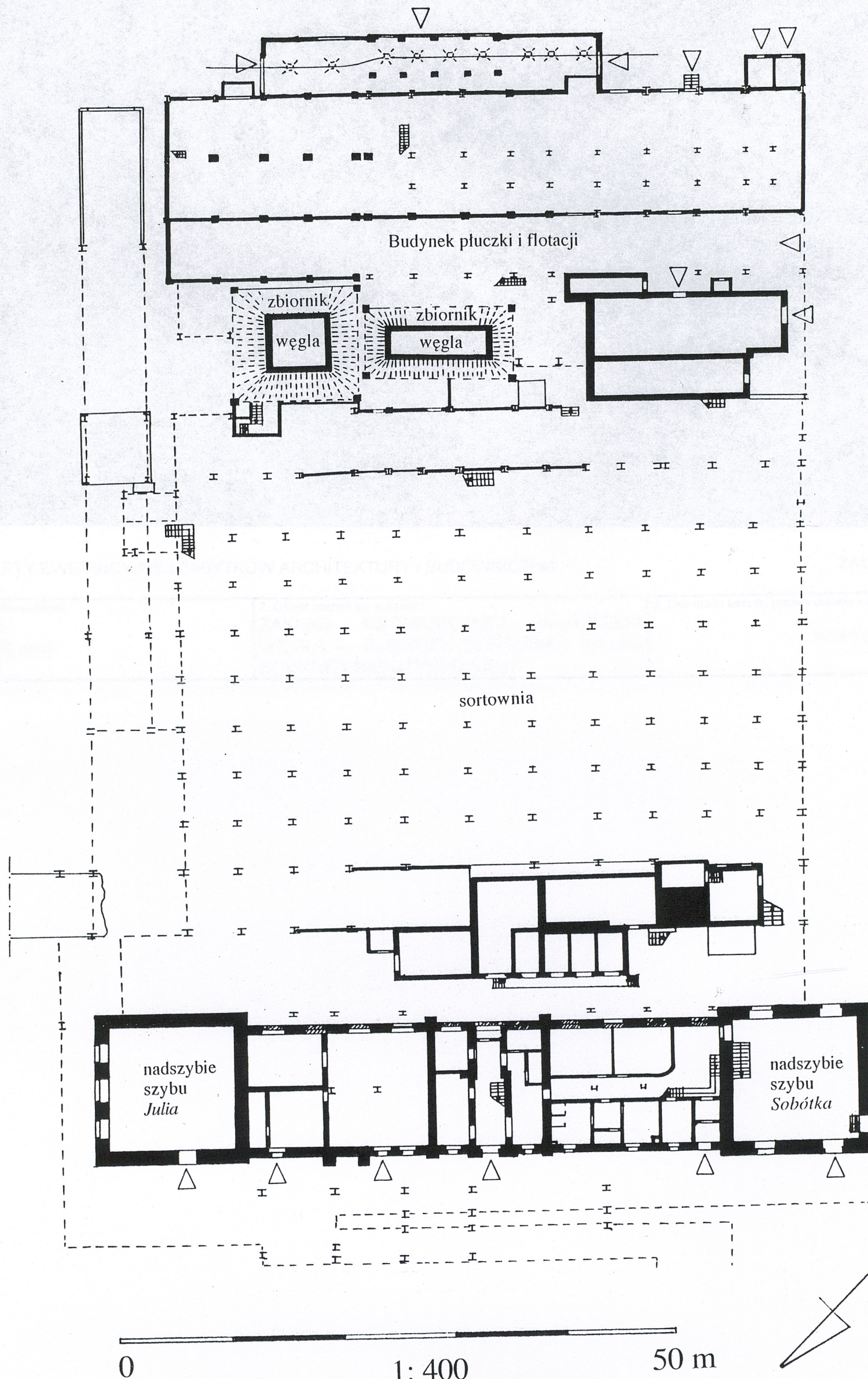

Rzut poziomy zespołu nadszybie, łącznika oraz zakładu mechanicznej przeróbki węgla (sortowni i płuczki) wykonany przy wykorzystaniu rys. inwentaryzacyjnego z lat 1964–1999.

WKŁADKA D

1. Miejscowość, gm
WAŁBRZY
miasto, pow.
woj. dolnoślą

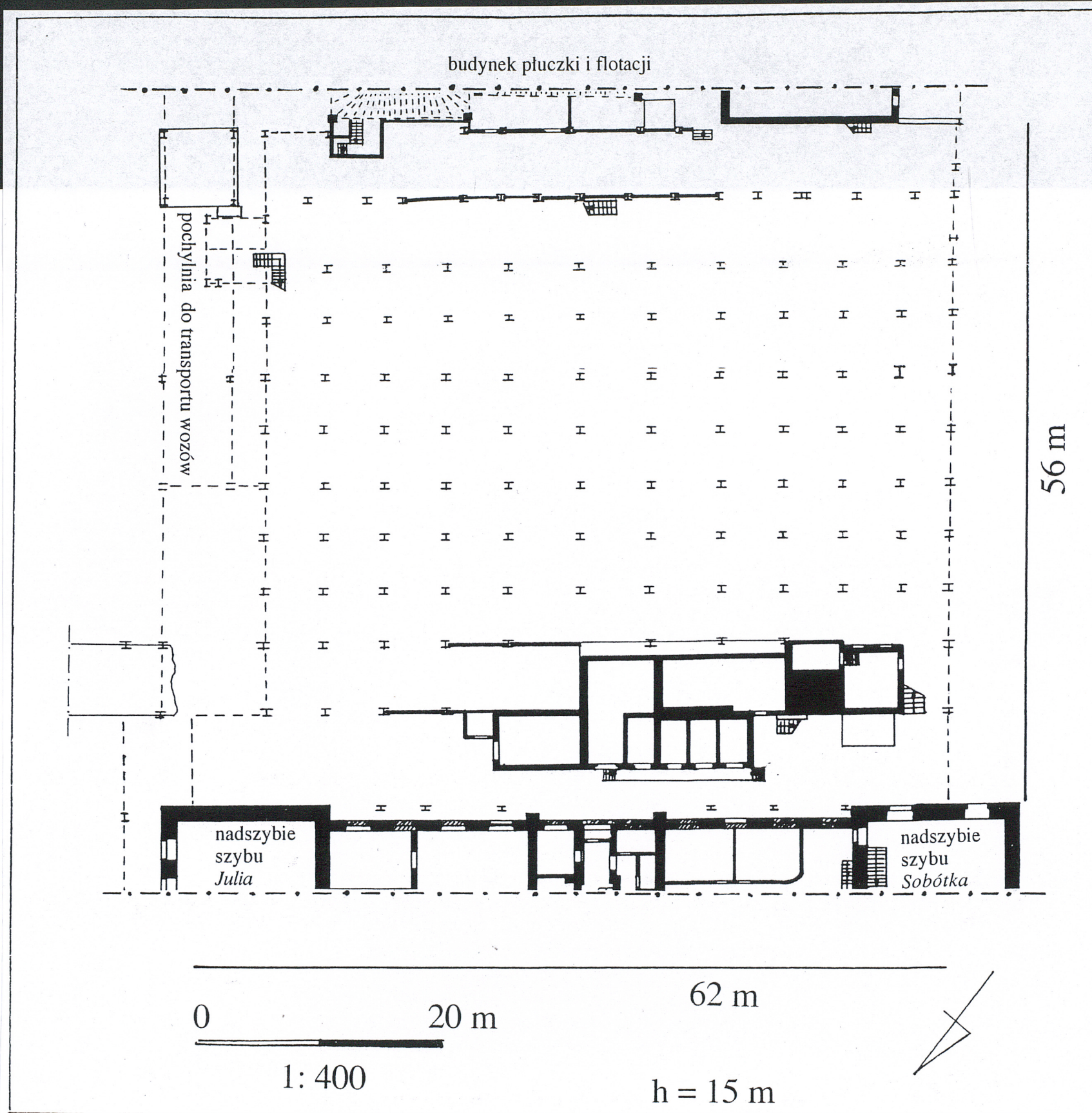

IR 5

upelniającego)

Rzut poziomy zespołu nadszybi, łącznika oraz zakładu mechanicznej przeróbki węgla
(sortowni i płuczki) wykonany przy wykorzystaniu rys. inwentaryzacyjnego z lat 1964-
1999.

Rzut poziomy przyziemia sortowni.

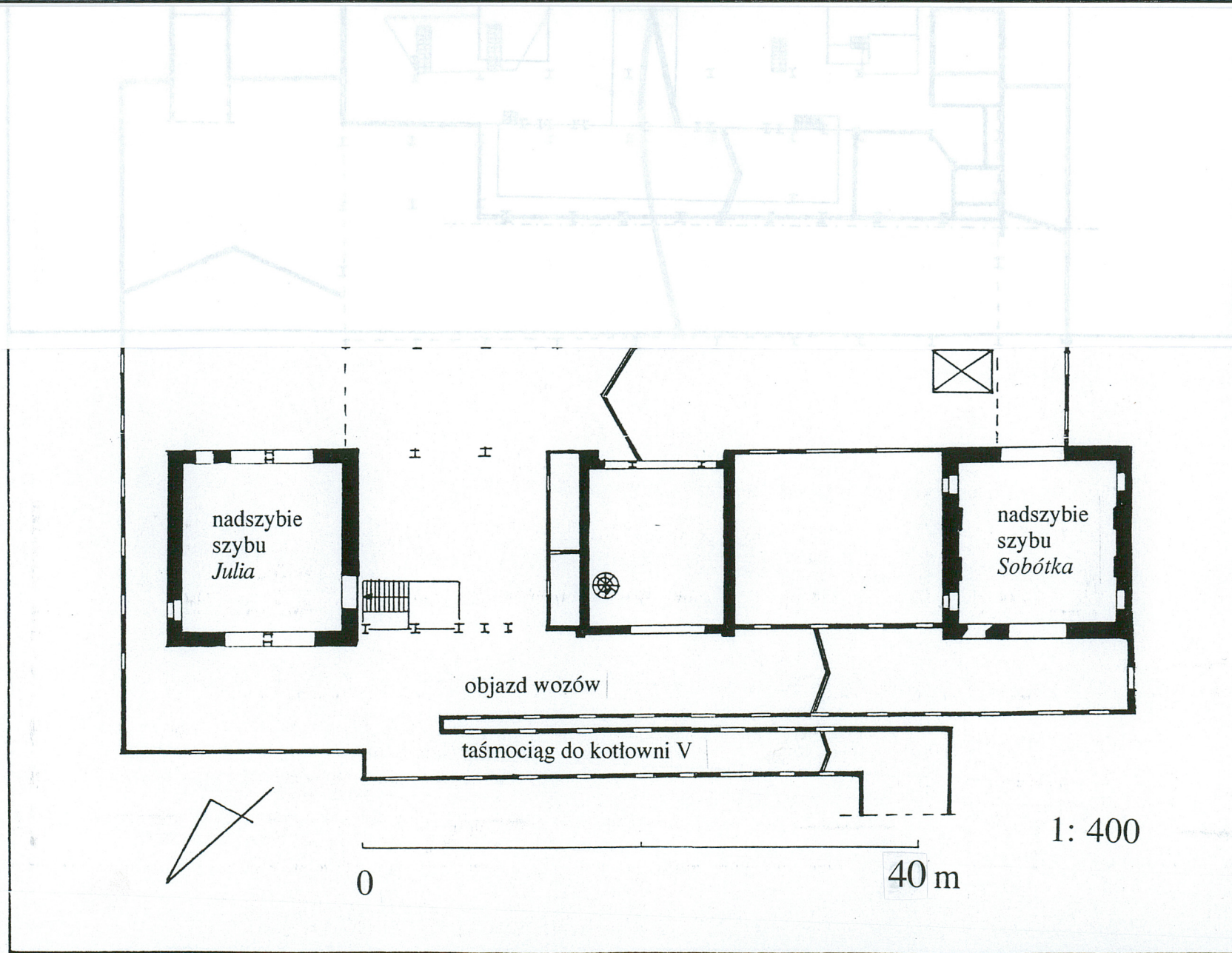
1. Miejscowość, gmina, województwo
W A Ł B R Z Y C H
miasto, pow. Wałbrzych
woj. dolnośląskie

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)
ZAKŁAD MECHANICZNEJ PRZERÓBK
WĘGLA — BUDYNEK SORTOWNI, obecnie
BUDYNEK NIE UŻYTKOWANY

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Ilustracje.

Rzut poziomy IV piętra sortowni, rysunek wykonany przy wykorzystaniu rysunku inwentaryzacyjnego z 1964 r.

dach jednospadowy
dach dwuspadowy
dach walcowaty

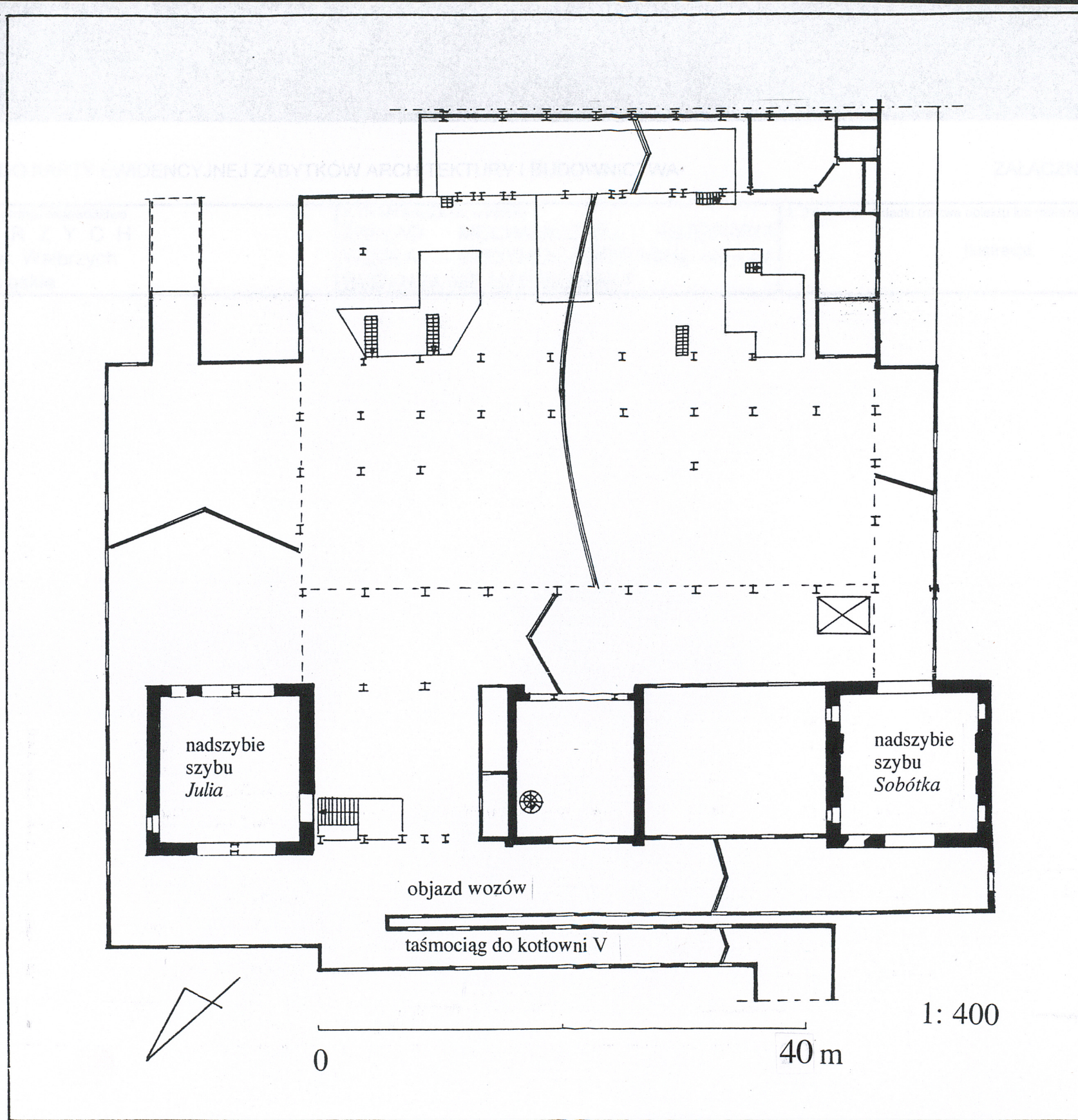

WKŁADKA

1. Miejscowość
W A Ł E
miasto, po
woj. dolno

Rzut poziomy IV piętra sortowni, rysunek wykonany przy wykorzystaniu rysunku
inventaryzacyjnego z 1964 r.

NR 6

uzupełniającego)

dach jednospadowy

dach dwuspadowy

dach walcowaty

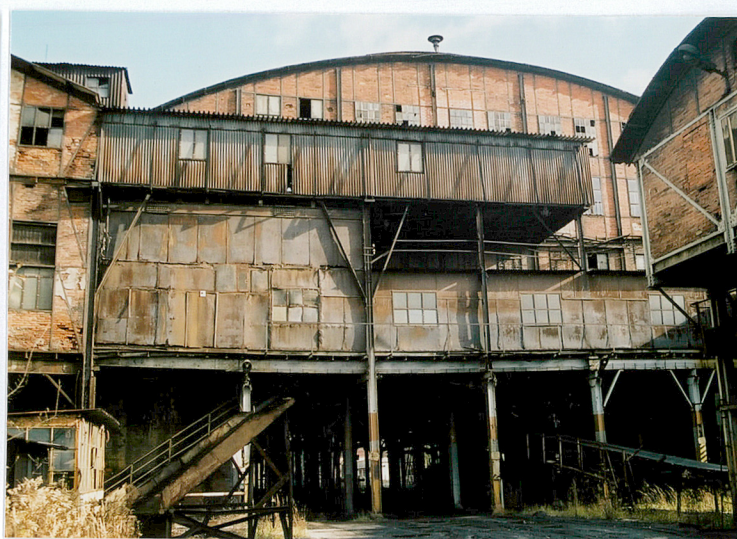

1: 400

8.

9.

10.

Wkładkę założyła I. Ceglecka, VIII, 2002

11.

12.

13.

1. Miejscowość, gmina, województwo
W A Ł B R Z Y C H
miasto, pow. Wałbrzych
woj. dolnośląskie

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)
ZAKŁAD MECHANICZNEJ PRZERÓBK
WĘGLA — BUDYNEK SORTOWNI, obecnie
BUDYNEK NIE UŻYTKOWANY

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Ilustracje.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

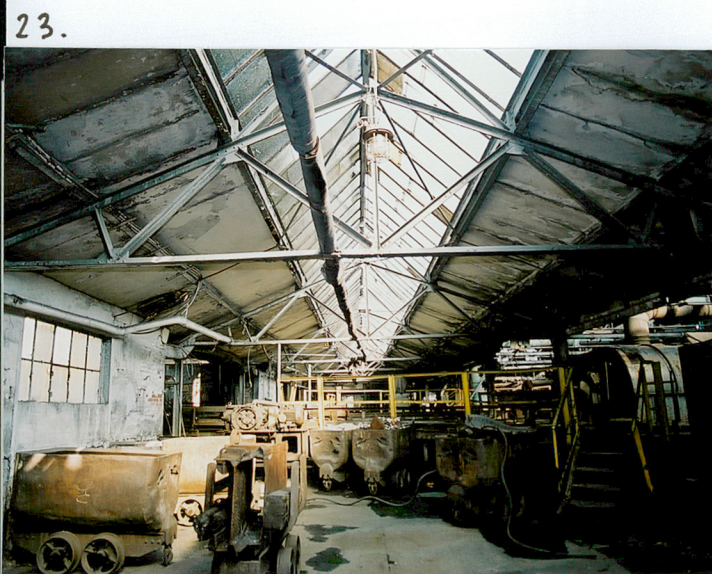
20.

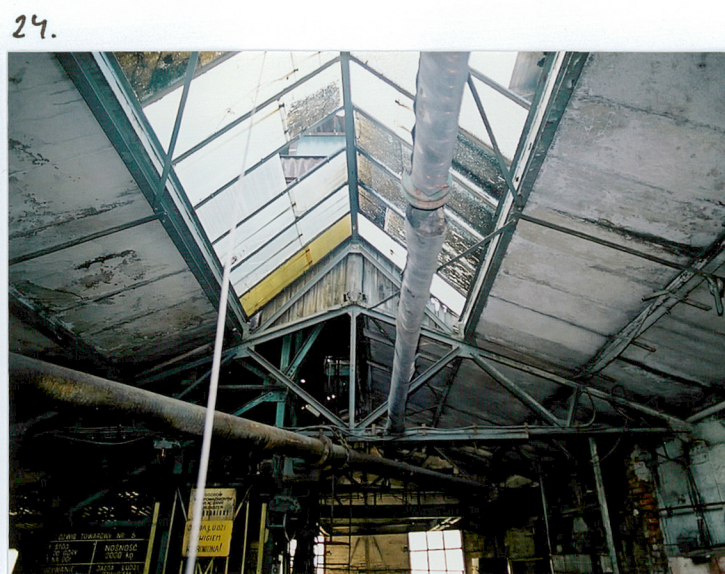
21.

22.

23.

24.

25.